

NOVÉ PUBLIKACE

Alasdair Whittle: The Times of Their Lives: Hunting History in the Archaeology of Neolithic Europe. Oxbow Books, Oxford 2018. ISBN 978-1-78570-668-4. 320 str. s 89 obr.

Přes postupné zpřesňování měřících aparatur i kalibračních křivek se absolutní radiokarbonová data stále vyznačují velkým rozptylem a nepřesností. Tento hendikep lze za jistých okolností kompenzovat pomocí Bayesovské statistiky. Její první aplikace v datování archeologických kontextů se sice objevily již na přelomu 80. a 90. let 20. století, avšak teprve v posledních letech zaznamenáváme výraznější nárůst. Inovativnost přístupu spočívá v tom, že Bayesův teorém dovoluje, na rozdíl od konvenčních statistických metod, pracovat s apriorními znalostmi nebo předpoklady (v archeologii především detailní informace o kontextu, stratigrafických vztazích či relativní chronologii podložené seriací artefaktů). Cílem výsledného kombinovaného modelu je omezit či upravit časovou distribuci kalibrovaných radiokarbonových dat, a dosáhnout tak větší přesnosti. I prehistorické archeologii se tímto otevírá lákavá možnost přiblížit se časovým rámcům minulých populací minimálně na úrovni jednotlivých generací, a to bez extrémních nároků na datovací materiál. Právě směrem na Bayesovské modelování a výsledky jeho aplikace v archeologii se orientuje publikace Alisdaira Whittlea, která je závřením stejnojmenného ERC grantového projektu, na němž se podílel početný mezinárodní tým. *Times of Their Lives* lze v evropském měřítku považovat za dosud nejucelenější a metodologicky velmi zajímavý příspěvek ve oblasti „třetí radiokarbonové revoluce“.

Časový a geografický rámec publikace je značně rozsáhlý. Zahrnuje vývoj evropského neolitu (v západoevropském významu slova) v průběhu 6. až 3. tisíciletí př. Kr. od Portugalska po Ukrajinu na východě a Orknejské ostrovy na severu. Čeští a moravští zástupci mezi sledovanými nalezišti bohužel chybí. Většina pojednávaných lokalit byla primárně analyzována právě v rámci projektu *Times of Their Lives* (níže ToTL), ale je navazováno i na dřívější autorovy projekty (*Gathering Time: Whittle – Healy – Bayliss 2011*), nebo přejímáno z literatury. Díky tomu kniha postihuje celé spektrum fenoménů neolitické Evropy: telly, rovinná sídliště, nákolí, megalitické památky, příkopová ohrazení i „věci“ jako takové. Mírně upozaděna zůstávají samostatná pohřebiště. Spíše než detailní analýzy a data, která byla nebo budou publikována v dlých studiích, je čtenáři nabídnut přehled nejdůležitějších výsledků a možností, jež Bayesovské modelování otevírá.

Předně jde samozřejmě o zpřesnění. V nejednom případě byly stávající chronologie značně pozměněny, což ale automaticky neznamená jejich zkrácení. Kupříkladu nástup zemědělství v jižní Británii je namísto skokové změny v horizontu 4000 př. Kr. prezentován jako delší proces s počátkem již v 41. století a celkové délce přibližně tří staletí, ačkoliv je zde prostor, jak autor sám uznává, k úpravám s postupujícím vzorkováním dalších důležitých lokalit. Analýza radiokarbonových dat z Dolního Alsaska v kombinaci se statistickým vyhodnocením keramického materiálu prokázala značný hiát dělicí osídlení pozdní LnK a hinkelsteinské skupiny, v dosavadních „suplíkových“ chronologiích považovaných v tomto regionu za plynule navazující. Teorii kolapsu v závěrečné fázi západní LnK (naposledy *Van de Velde – Amkreutz 2017*) se dostalo dalších podpůrných argumentů. Lokálněji pojaté „biografie míst“ zacílily mj. na balkánské telly, kde výsadní postavení zaujímá známá srbská lokalita Vinča – Belo Brdo. Otázka účelu spalování zdejších domů má stále ještě vícero možných odpovědí, podařilo se však zpřesnit chronologii jednotlivých požárových událostí a zánik zdejšího osídlení kladený do 40. nebo 30. let 46. století. Zajímavé výsledky přinesla také analýza méně známého rumunského tellu Uivar. Pomocí 182 radiokarbonových dat byly osekvenovány 4 metry vertikální stratigrafie vzniklé v průběhu 52. až 47. století. Ustanovený chronologický model počítá s různou délkou obývání jednotlivých domů, a to v rozsahu od jedné dekády až po 50 let. Nerovnoměrně jsou v čase rozloženy také celé stavební fáze. Časově variabilní užívání jinak identických struktur bylo tušeno již dříve, ale teprve přesné chronologické sekvence ho dovolují lépe uchopit.

Není možné se zde podrobněji věnovat všem případovým studiím, ale zastavme se alespoň u maďarského sídliště Szederkény s četnými pohřby v sídlištních kontextech a společným výskytem atri-

butů kultur či stylů LnK, Vinča i Ražište (detailně *Jakucs et al. 2016*). V podstatě jen jako vedlejší produkt v procesu, jenž směřoval k pochopení tohoto vzájemného prolnutí, bylo revidováno časové ukotvení geneze LnK. Výsledek má jistě dopad i na chápání tohoto období na českém území, neboť nový chronologický model postavený na datech z širokého území distribuce staršího stupně LnK sice počítá s vývojem již od horizontu 5500 př. Kr., avšak pouze v omezené oblasti západního Maďarska a východního Rakouska (*formative LBK*). K vlastnímu rozšíření do střední Evropy pak mělo dojít teprve v průběhu 54. století (*earliest LBK*). Dosavadní chronologie byla tedy zkrácena přibližně o 150 let, což záhy vyvolalo kritiku poukazující na možnou systémovou chybu v radiokarbonových datech a na absenci typologických rozdílů mezi keramikou formativní a rané fáze (*Strien 2017*). Nesoulad přináší také archeogenetika, která dnes předpokládá pouze zanedbatelný přínos původních lovců-sběračů v genofondu LnK populace. Je proto namístě se ptát, zda není diaspora po tak rozsáhlém území a zároveň v tak krátké době čítající ani ne tři generace, jak předpokládá nový model, již za populačními možnostmi jakékoliv pravěké společnosti. A. Whittle proto předkládá myšlenku o využití již etablovaných lovecko-sběračských sítí a komunikačních struktur, kupříkladu distribuci radiolaritu směrem z Karpatské kotliny, jako urychlovačů difuze. To by konvenovalo i s výsledky výzkumu v prostoru těžby jizerskohorského metabazitu a moravskokrumlovského rohovce (*Šída 2014; Oliva 2015*). Do budoucna bude zajímavé sledovat, zda archeogenetika v tomto případě nepřehodnotí některé své závěry, jak se tomu koneckonců již nejednou stalo.

Přestože některé studie mohou přinášet v konečném důsledku více otázek než odpovědí, je kniha díky autorově erudici vynikající syntézou jednotlivých regionálních sekvencí a nástupů určitých fenoménů evropského neolitu, jejichž vzájemný vztah zastírá nejen zeměpisná vzdálenost, ale pohříchu také bariéra oddělených badatelských komunit. Nové chronologie pohybující se v časových úrovních generací dovolují hledat souvislosti mezi expanzí LnK na západ a rozvojem kultury Vinča na východě se zajímavým průsečíkem obou okruhů v jihozápadním Maďarsku. Jako důležitý zlomový horizont se jeví 47. a 46. století, kdy doznívá tradice dlouhých domů, mnoho balkánských tellů je opuštěno a zároveň je ve střední Evropě i severozápadní Francii na vzestupu monumentální architektura. Tam, kde zatím nedisponuje podrobnými chronologickými sekvencemi a nelze proto činit jasnější závěry, naznačuje autor alespoň směr, kterým by se měl další výzkum ubírat. Otázkou zůstává chronologický vztah megalitů na ose Iberský poloostrov – Bretaň – Britské ostrovy. Zde se A. Whittle (na základě současných znalostí) kloní spíše ke vzniku těchto monumentů v severozápadní Francii, ačkoliv tradiční představa geneze megalitických hrobek v konceptu dlouhého domu podle něj neobstojí v konfrontaci s jejich formální variabilitou.

Kniha může být přínosná i badatelům mimo neolitickou archeologii jako příklad striktní vzorovací strategie pro radiokarbonovou dataci. Ta byla aplikována již v autorových předchozích projektech a její základy můžeme najít ve studii *H. Waterbolka (1971)*. Navzdory tomu u řady badatelů dosud přetrvává poměrně nekritický výběr datovaných vzorků. Přitom ale stále platí, že i přes pokročilé (ale nikoliv dokonalé) matematické modelování jsou výsledky natolik přesné, nakolik jsou spolehlivá vstupní data. Dostupný datovací materiál byl proto v rámci ToTL formálně ohodnocen z hlediska tafonomie a jeho vazby na zdrojový kontext. Základní premisou je, že všechny vzorky jsou reziduální, pokud není prokázán opak. V případě lidských a zvířecích kostí mají nejvyšší prioritu celé skelety nebo jejich části následované skupinami a dvojicemi kostí, u nichž je možné rekonstruovat anatomická kloubní spojení. Disartikulované kosti jsou až poslední volbou, protože data z nich získaná mohou být posuzována jen v *termini post quem* vztahu k danému, byť zdánlivě uzavřenému, kontextu. Rostlinné makrozbytky a uhlíky jsou vybírány z hlediska kvantity, dlouhověkosti taxonu a funkčního spojení s datovanou strukturou (např. nálezy z ohniště). Do výsledku samozřejmě zasáhly také faktory, které již leží mírně stranou zorného pole čistokrevné archeologie, jako jsou plateau kalibrační křivky nebo přísun „starého uhlíku“ skrze výživu. I zde metodika projektu ToTL využívá některé v současnosti dostupné nástroje, jež dovolují nepřiznivé jevy alespoň částečně odstínit. Není proto překvapující, že nové formalizované modely vypracované v rámci ToTL odhalily řadu nejasností v dosavadních „solidních“ sekvencích, jež často stály na nekritickém vzorkování. Zdánlivě uzavřené téma precizace chronologických schémat stále ještě nabízí prostor pro výzkum.

To však rozhodně není jediným cílem publikace. V konečném důsledku pomáhá Bayesovská statistika rozklíčovat sociální vývoj neolitických komunit. Hrubé blokové chronologie (*fuzzy chronology*), kde se jednotlivé fáze rovnají životnímu cyklu mnoha generací (dvě století mohou zabírat život přibližně devíti generací), nepřekvapivě produkují představu gradualistické lineární trajektorie, jež progresivně směřuje od egalitářských po komplexní hierarchizované systémy. A. Whittle ji nabourává svým modely založenými na zpřesněných chronologiích a etnografických paralelách, jež se vyznačují vyšší počáteční diferenciací společností. Společenský vývoj je podle něj často reversibilní a zaznamenává krátkodobé kolapsy nebo jakési nepravidelné vývojové cykly. Ukazuje se totiž, že výrazné sociální rozdíly nebyly v prostředí neolitické Evropy dlouhodobě stabilní, jak dokládají např. pohřbení jedinci z Varny a Valenciny de la Concepción, kde byl strmý nárůst komplexity a luxusních artefaktů po dvou až třech generacích následován rozpadem sociální struktury. Na druhou stranu se Whittle poněkud zdráhá používat konkrétní antropologickou terminologii, vzešlou ze studia tradičních populací, pro nálepkování sociálních systémů v prehistorii. O nárůstu komplexity uvažuje raději v obecnějších termínech agregace společenského vlivu některými jedinci nebo skupinami (*aggrandizers*).

Je patrné, že archeologii se nyní nabízejí nástroje, se kterými může nebývale extenzivně a relativně spolehlivě operovat na střednědobé úrovni Braudelova sociálního času (*conjuncture*), která je až nečekaně dynamická a plná nestálosti. Jde o důležitý krok ve snaze se alespoň přiblížit časovým měřítkům aktérů, jež archeologický záznam utvářeli. Čas dlouhého trvání (*longue durée*), tím ale nepřestává být doménou archeologů, kteří jako jedni z mála zástupců věd o člověku postihují tyto dlouhodobé děje s pozvolnou trajektorií změny. Sem A. Whittle řadí především subsistenční strategie a populační rozvoj. Přidržíme-li se Braudelova pluralitního systému, stojí na opačné straně spektra krátký čas událostí (*event*). Obecná dosažitelnost této úrovně zůstává i přes pokrok radiokarbonové chronologie nízká a silně odvislá od čitelnosti konkrétních situací. Zde si autor vypomáhá etnografickými paralelami a času každodenního života v minulosti ponechává velkou míru stereotypu, rutiny a zdánlivé neměnnosti.

Nové možnosti se zákonitě projeví ve Whittleově celkové koncepci poznávání minulosti, která je naznačena v podtitulu knihy. Archeologii navrhuje pojímat jako historii (*archaeology as history*), což parafrázuje doslova jako snahu vymazat „pre“ z prehistorie. I když se nejedná o první kroky tímto směrem (viz *Pauketat 2001; Randall 2015*), koncepce prehistorické archeologie jako historie může působit až provokativně, zvláště pro badatele zakotvené v procesualistické tradici, která se silně vymezovala vůči kulturně historickým interpretacím. Se současným bohem bioarcheologických metod, zvláště archeogenetiky, však jakoby příběhy o migracích a difuzích znovu nabíraly dech. Whittle nejprve poukazuje na pojtka mezi archeologií a historií: sdílený problém neúplných pramenů, snaha konkretizovat spíše než generalizovat minulost a zájem o tvorbu narativů. Ty chápe jako interpretace archeologických pramenů, nikoliv pouhý popis událostí. V příkladových studiích opakovaně dokládá, že díky detailní chronologii lze sestavit historii plnou vztahů, činností a zvrátů. Tento druh archeologie se, i v případě tisíce let vzdálené minulosti bez psaných záznamů, více blíží obecnému zaměření historie. Jinými slovy, cílem archeologie by měl být posun od chronologií k interpretačním narativům. Skeptici by mohli namítnout, že takto vytvářené narativy budou přece jen odlišné od těch, jež historie rekonstruuje z textů, což vychází z odlišné povahy i geneze hmotných a písemných pramenů. Whittleovým archeologicko-historickým narativům citelně chybí konkrétní individua – aktéři. Částečný pokrok by ovšem mohlo přinést propojení Bayesovských chronologií s moderními bioarcheologickými metodami, které dokáží zvláště na pohřebišťích rekonstruovat konkrétní životní příběhy jedinců a jsou tak další moderní metodou, jež výrazně pozměňuje naše dosavadní představy (*Kristiansen 2014*). Na druhou stranu archeologie nikdy nedosáhne myšlenkového světa a subjektivních narativů aktérů, s jakými pracuje historie.

Celkové vyznění knihy je přesto veskrze optimistické. Nejpřesnější absolutní data sice stále poskytují jen velmi omezené uplatnitelná dendrochronologie, ale radiokarbonová metoda se jí může v kombinaci s formalizovaným výběrem vzorků a pokročilou statistikou co do přesnosti značně přiblížit. Zatím se tak pro vysoké finanční nároky (nutné jsou řádově desítky měření na lokalitu) děje jen jednotlivě v izolovaných enklávách významných evropských lokalit. Jak se ale náš pohled

změní, až budeme disponovat podrobně přesnými sekvencemi a rekonstrukcemi vývoje na úrovni jednotlivých generací pro skupiny blízkých lokalit či rovnou celé regiony? Podle Whittlea budeme muset změnit naše zaběhnutá interpretační schémata a zvyky. Namísto „předpřipravených“ generalizací bude vhodné rozvíjet daleko více chronologicky členěné interpretace. Skutečnou výzvou pro archeologii pak bude rozlišit mezi „náhlým“ a „pomalým“ a možná také přehodnotíme některé procesy v prehistorii dosud označované buď jako evoluce, nebo revoluce. Slovy autora je kniha *Times of Their Lives* „rather a manifesto for future action as a demonstration of universally reliable time measurement“.

Václav Vondrovský

Literatura

- Jakucs, J. – Bánffy, E. – Oross, K. – Voicsek, V. – Bronk Ramsey, C. – Dunbar, E – Kromer, B. – Bayliss, A. – Hormann, D. – Marshall, P. – Whittle, A. 2016: Between the Vinča and Linearbandkeramik worlds: the diversity of practices and identities in the 54th–53th centuries cal BC in south-west Hungary and beyond. *Journal of World Prehistory* 29, 267–336.
- Kristiansen, K. 2014: Towards A New Paradigm? The Third Science Revolution and its Possible Consequences in Archaeology. *Current Swedish Archaeology* 22, 11–34.
- Oliva, M. 2015: Mezolitická těžba rohovce v Krumlovském lese (jižní Morava) v kontextu neolitizace střední Evropy. *Památky archeologické* 106, 5–42.
- Pauketat, T. R. 2001: Practice and history in archaeology: an emerging paradigm. *Anthropological Theory* 1, 73–98.
- Randall, A. R. 2015: *Constructing histories: Archaic freshwater shell mounds and social landscapes of the St Johns River, Florida*. Gainesville: University Press of Florida.
- Strien, H.-C. 2017: Discrepancies between archaeological and 14C-based chronologies: problems and possible solutions. *Documenta Praehistorica* 44, 272–280.
- Šída, P. 2014: Neolitická těžba v Jizerských horách a její význam pro neolitizaci Čech. In: M. Popelka – R. Šmidtová eds., *Neolitizace aneb setkání generací*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 287–300.
- Van de Velde, P. – Amkreutz, L. 2017: A world ends: the demise of the northwestern Bandkeramik. *Analecta Praehistorica Leidensia* 47, 19–36.
- Waterbolk, H. T. 1971: Working with Radiocarbon Dates. *Proceedings of the Prehistoric Society* 37, 15–33.
- Whittle, A. – Healy, F. – Bayliss, A. 2011: *Gathering time: dating the Early Neolithic enclosures of southern Britain and Ireland*. Oxford: Oxbow Books.

Martin Ježek: Archaeology of touchstones. An introduction based on finds from Birka, Sweden. Sidestone Press, Leiden 2017. ISBN 978-90-8890. 220 str.

Je opravdu s podivem, že i po více než sto letech existence archeologie jako profesionálního oboru lze mezi nálezy odhalit celou skupinu artefaktů, kterým byla zřejmě systémově připisována mylná funkce. Hlazené podlouhlé kamenné nástroje, opatřené často průvrtem k zavěšení, podle Martina Ježka obvykle nesloužily – jak se dosud všeobecně tradovalo – k broušení železných nástrojů a zbraní, ale k testování kvality neželezných kovů, případně rud, které je obsahovaly. *Prubířské kameny* už dnes žijí jen jako okřídlený obrat v našem slovníku, specializovanými metalurgy a zlatníky byly ale používány ještě počátkem 20. století. Přestože bychom již dříve našli v evropské literatuře několik roztroušených upozornění na možnost odlišné funkce „brousků“, zmrtvýchstání prubířských kamenů (dále PK) začalo teprve článkem *M. Ježka a J. Zavřela (2010)* zaměřeným primárně na nálezy z českých zemí. Po něm následovalo v rychlém sledu několik dalších autorových studií publikovaných v prestižních zahraničních časopisech, které do hry zapojovaly nálezy z dalších evropských (i neevropských) regionů. Kniha vyšla v renomovaném nakladatelství, které svou produkci zveřejňuje online zdarma: <https://www.sidestone.com/books/archaeology-of-touchstones>

Kniha přináší poprvé v dějinách archeologie výběrový přehled výskytu ověřených či pravděpodobných PK (zvaných autorem *touchstone candidates*) napříč Evropou přes jihoruské stepi a Přední

východ až třeba na Altaj od pozdního eneolitu do přelomu raného a vrcholného středověku. Opravdu úctyhodný výčet nálezů doprovází příkladová studie analýzy PK z důležitého severského obchodního emporia v Birce. Již v úvodním „*Poděkování*“ se dozvídáme, že volba Birky byla výsledkem souhry okolností: Švédské historické muzeum ve Stockholmu patří mezi ty, které autorovi své akvizice bez zaváhání zpřístupnily, zatímco ctihodné instituce v Británii a USA mu přístup do svých sbírek pod různými záminkami odepřely. Ježkova kniha je ale vším jiným než neutrální analytickou studií. Subversivní cíle autora byly mnohem ambicióznější – vedle popření dosavadní interpretace „brouseků“ mu šlo také o popření dosavadního výkladu fenoménu hrobových výbav jako takových. Předmět(y) zájmu knihy se nachází převážně mimo Českou kotlinu a autor svižně a s obdivuhodným přehledem překračuje regionální hranice i tradiční chronologické šuplíky, což rozhodně není v našem kraji zvykem.

Věnujme nejprve pozornost funkci diskutovaných předmětů. S bezmyšlenkovitou samozřejmostí tradovaná interpretace *brouseků* podle autora vycházela především z častého společného výskytu spolu s noži a zbraněmi v rámci hrobových výbav a z přesvědčení archeologů o víře dávných evropských populací v aktivní posmrtný život. A autor si usvědčováním řady slovných učenců z omylu či naivity patřičně a opakovaně užívá, což ale už nemusí platit o čtenáři... Pádným argumentem pro nový výklad jsou každopádně povrchové stopy otěrů kovů, exaktně analyzovatelné elektronovým mikroskopem. Mimo Birku, kde bylo podrobena analýze 51 PK pocházejících z hrobů, autor disponuje výsledky analýz z řady dalších (převážně) pohřebišť, mimo ty středoevropské zmiňme třeba nálezy z kurhanů na Ukrajině a Krymu ze 4. stol. př. Kr. uložené v petrohradské Ermitáži, jejichž rozbory inicioval. Na jejich základě pak nelze za brousek překvapivě považovat jediný ze studovaných pravěkých a středověkých předmětů. Naprostá většina z nich nesla na povrchu stopy rozličných kovů – ovšem s výjimkou železa. Toto zjištění platí jak pro předměty z mladšího pravěku, tak raného středověku. Na pohřebišti v Dziekanowicích a sousedním Lednickém ostrově nebylo zachyceno na žádném z padesátky analyzovaných exemplářů, v Birce bylo identifikováno jen na čtyřech kusech, vždycky navíc v doprovodu jiných kovů. V těchto případech nelze vyloučit ani jejich „kontaminaci“ archeologickými nástroji v průběhu výzkumu (např. na analyzovaných PK z Haithabu autor eviduje i otěry moderního železa s příměsí chromu). Vzhledem k předpokládanému opakovanému užívání PK bylo třeba dřívější stopy odstraňovat, což může být jedním z vysvětlení nepřítomnosti stop na některých předmětech – s brousky by se sotva kdo čistil. Ne všechny PK navíc musely podle autora s kovy reálně přijít do styku – obzvláště ty exkluzivní mohly být pouze symbolickým atributem zacházení s drahými kovy. Zbývá se tedy autora jen zeptat: existovaly vůbec brousky?

Analytickým jádrem knihy, kterému jsou věnovány poslední kapitoly, je už zmiňovaný soubor PK z jednoho z nejvýznamnějších severských emporií ve švédské Birce. Autor se soustředil na zdejší hrobové nálezy, kterých registruje celkem 157 a detailnímu rozboru pomocí elektronového mikroskopu podrobil přibližně třetinu. Předměty z hrobů jsou ale evidentně jen nepatrným zlomkem PK, které obyvatelé a návštěvníci Birky ve skutečnosti používali. Podobně jako v Haithabu, ze sídlištních situací zde pochází několik tisíc adeptů! Autor (a ve dvou expertních kapitolách i M. Holub a J. Zavřel) popisují způsob analýzy kovových otěrů, jeho možnosti a limity i petrografické určení kamenné suroviny. Pro výrobu PK byla užívána poměrně pestrá škála především metamorfovaných hornin (zejm. různé druhy břidlic). Analýza elektronovým mikroskopem odhalila stopy pestré škály kovů. Vysoké zastoupení stříbra v Birce nepřekvapí, poměrně často je ale zastoupeno i zlato, které z archeologických nálezů na severu příliš neznáme. Překvapivý je dominantní výskyt olova, někdy ve sloučeninách s jinými kovy. V menší, ale přesto významné míře byl identifikován i cín, měď a jejich další slitiny. Výjimečně zaznamenané otěry zinku zřejmě souvisí s místními surovinovými zdroji, zatímco raritní stopy niklu autoři přičítají míšním, resp. nežádoucímu produktu při tavbě měděných kovů. Druhou případovou studií, které je věnována samostatná kapitola je už zmíněné raně středověké pohřebiště v Dziekanowicích v sousedství jednoho z hlavních center prvního piastovského státu na Lednickém Ostrově z 11. a 12. století. Na PK z hrobů převládaly otěry stříbra, na exemplářích z plochy hradu pak olovo a třikrát bylo zastoupeno i zlato. Precizně provedená analýza však neustí v úvahy o ekonomickém významu kovů v životě těchto lokalit. Cílem knihy bylo evidentně něco jiného.

Prubířské kameny jsou zřejmě fenoménem starým jako metalurgie sama. Čtvrtá a pátá kapitola nabízí ohromující, byť nutně nesystematický přehled výskytu PK v euroasijském prostoru. Hlavní pozornost je samozřejmě upřena na hrobové nálezy, a to jistě hlavně proto, že je lze (na rozdíl od většiny sídlištních) dohledat v příslušných katalogích pohřebišť. První PK zachytil autor v Evropě v období eneolitu, jejich masivní rozšíření jde ale ruku v ruce teprve s rozkvětem metalurgie a zacházení s kovy. S ohledem na nemožnost provést příslušné analýzy se ale v mnoha případech musíme spokojit s hypotetickou kategorií *touchstone candidate*. Autor stopuje výskyt pravděpodobných PK v bohatých hrobech v Knóssu, Mezopotámii a (částečně) potvrzených ve skytském, kimerijském a turkickém prostředí. Ty nejexkluzivnější exempláře jsou pak opatřeny zlatými objímkami s geometrickou i figurální výzdobou. V Mezopotámii rané doby železné dokonce nachází M. Ježek vyobrazení (pravděpodobných) PK na reliéfních portrétech králů a mýtických bytostí a o něco později na skytských pohřebních stélách. Výskyt PK pokračuje napříč evropským mladším pravěkem (předkládá analýzy oterů ze střední Evropy) a autor je pokládá za funkční pendant jemných vážek a závaží – obojí sloužily k určování hodnoty neželezných, zejména drahých kovů. Svůj zlatý věk zažívají PK mezi 9. a 11. stoletím v severní Evropě (zóna této *Gewichtsgeldwirtschaft* nebo *bullion* ekonomiky zasahuje až do Polska), která v té době zažívá masivní příliv arabských dirhamů ražených především ve středoasijských kalifátech. V severských ekonomikách byly chápány jako surový kov (s čímž souvisí tisíce pokladů *zlomkového stříbra*), jehož váha a kvalita musely být při každé transakci určovány. Formulace, že původ arabských mincí souvisí s „vikinskými aktivitami ve střední Asii“ (s. 147) je ale přinejmenším zavádějící. Naprostá většina severských obchodníků zřejmě Samarkand nebo Bucharu nikdy nenavštívila. Kontakt mezi tisíce kilometrů vzdálenými regiony měl bezpochyby řadu zprostředkovatelů (mj. Chazary a Povolžské Bulhary, s další lit. např. *Kovalev – Kaelin 2007*). Autor má samozřejmě plné právo odmítnout dnes znovu oblíbenou ideu, že protihodnotou arabských mincí směřujících do severní Evropy byli především otroci. Namísto autoritativního odsudku konceptu jako dědictví romantických sentimentů (k Čechám již *Ježek 2011*) bych ale očekával nějaké alternativní řešení. Co tedy podle autora putovalo v protisměru proti předpokládaným 125 miliónům (!) samanidských dirhamů směřujícím jen v 10. století do severní Evropy?

Vazba PK na společnosti s nemonetárními ekonomikami platí v raném středověku jen pro severní zónu s poklady zlomkového stříbra. V Čechách a v dalších regionech jižní sféry se PK, stejně jako vážky a závaží i před zavedením vlastní mince uplatnily jen okrajově. Závěr, že počátek konce PK souvisel se zavedením ražby vlastních mincí, jejichž kvalita už byla garantována místními vládci, je tedy regionálně podmíněný. Ve světle výsledků mikroskopických analýz se ale i na severu neodbytně otevírá otázka, proč bylo třeba v tak masivní míře testovat také kvalitu olova a dalších neželezných kovů. I kdyby teoreticky i ony sloužily jako směnný prostředek, jen těžko by asi hrozilo jejich falšování. Autor hypoteticky uvažuje o obchodu s olovem jako surovinou, po němž ve středověké Evropě postupně rostla poptávka, a zdůrazňuje, že olovo bylo nezbytnou součástí šperkařské práce. Tyto hypotézy pak nicméně nejsou příliš kompatibilní s proponovaným ústupem PK v souvislosti s monetarizací směny. Otevřením zmíněných otázek jistě M. Ježek vnesl zcela nová data i vtr do úvah o raně středověké směně a ekonomice, žádný zásadní zvrat v dosavadních konceptech ale nepřináší.

Autorovi však nešlo jen o PK jako takové, ale především o pochopení jejich nálezových kontextů. Při další četbě se tak často na řadu stránek hlavní objekty zájmu ztrácejí z dohledu. Uvedme třeba kapitulu „*Lekce z hlubin*“ (kap. 14), iniciovanou nálezy několika PK a závaží vylovenými spolu se stovkami zbraní a nástrojů ze dna Lednického jezera ve Velkopolsku. Primárním úkolem mnohastránkového přehledu hromadných nálezů z vodních toků a jezer je vyvrácení obstarožního výkladu lednické kolekce jako důsledku dobývání hradu českým Břetislavem I. ve prospěch symbolických (votivních) obětí.

Při obdivuhodně zvilém pátrání po PK v hrobech dalších a dalších kultur byl autor brzy konfrontován s otázkou, proč vlastně pozůstalí PK do hrobů po celá dlouhá tisíciletí vkládali, a tato otázka se postupně rozšiřovala na fenomén hrobových výbav jako takových. M. Ježek v recenzované knize dospěl k přesvědčení o možnosti univerzálního vysvětlení zvyku vkládání předmětů do hrobů i představ o posmrtném životě napříč tisíciletími v celém euroasijském prostoru. PK pak plní úlohu

spouštěče těchto úvah. Tajenka je přitom odhalena už v úvodní anotační kapitole, aby se v různých varietách téměř do omrzení opakovala, někdy dokonce i dvakrát na téže stránce. Shrňme si hlavní autorovy závěry (nebo východiska?): 1) posmrtná existence neměla v představách žádně z kultur materiální (či lépe řečeno *reálnou*) povahu, a byla jen indiferentní „říší stínů“, 2) pokud jde o líčení posmrtného života v dobových literárních dílech (třeba řeckých mýtech nebo severských ságách), jednalo se jen a jen o uměleckou licenci autorů, která neměla s eschatologickými představami většího populace nic společného; 3) výjimkou mohl být do jisté míry starověký Egypt; díky prestiži egyptologie ale byla zdejší *víra v posmrtný život* od 19. století automaticky projektována i do dalších pravěkých a raně středověké společnosti; 4) pozůstali tak rozhodně nepohřbívali předměty spolu s mrtvými proto, aby jim sloužily na onom světě, jejich role naopak skončila nejpozději při zasypání hrobu; 5) řada PK byla zřejmě uložena do textilních či kožených váčků (v poslední fázi pohřbu tedy nebyly viditelné), což je pro autora klíčovým argumentem proti sociálně-reprezentační roli PK (k „viditelnosti“ milodarů v době pohřbu např. už *Williams 2006*, 51–52); 6) kompozice „milodarů“ byla diktovaná tradicí. Mezi předměty v jednom hrobě neexistovaly funkční vztahy a nespojujely s původní „profesí“ zemřelého (viz např. zbraně či PK v hrobech dětí, nebo hroby s kovářským či zlatnickým nářadím, kterým autor věnuje celou 6. kapitolu; detailně *Ježek 2015*); 7) primární roli „milodarů“ tak bylo „jen“ symbolické uspokojení zemřelého podle lokálních zvyků a rituálů ve smyslu novověkých růženců či dnešních květin, jejichž význam pro mrtvého nejsou schopni pozůstalí (z našeho hlediska) uspokojivě zdůvodnit.

S mnohým z toho je možné souhlasit, nebo o tom přinejmenším přemýšlet. Těžko ale mohu přimnout autorovo přesvědčení, že většina jeho předchůdců byli (příp. jsou) naivní marxisto-leninisté (sic!), ignorující symbolické aspekty pohřebního rituálu (např. s. 150), chápající hrobovou výbavu jako doslovný výpis z konta zemřelého nebo jako hmotné překlopení jeho dosavadního životopisu na onen svět. Už v 80. letech minulého století zaznamenalo pasivní pojetí „materiální kultury“ zdrcující kritiku z pozic postprocesualismu (např. *Person 1982*). O přehlednou reflexi možných významů hrobové výbavy se pokusil mezi jinými *H. Härke (2003)*, který napočítal celkem 11 možných motivací uložení „milodarů“ (které se nemusejí vzájemně vylučovat). Ani ten ale rozhodně není první, kdo upozorňuje, že kompozice milodarů může souviset „spíše s rituálem a jeho konvencemi než s životem zemřelého nebo motivy truchlících“ (*Härke 2003*, 121). Ježkovi je však potřeba dát za pravdu, že tyto teoreticky poučené práce i přes téměř povinnou citovanost mají na výklad konkrétních hrobových nálezů napříč Evropou pramalý vliv. Prostě muž pohřbený s kladivem – a třeba s i skvostnou další výbavou – nemohl být nikým jiným než kovářem...

Snaha o nalezení univerzálního klíče k pochopení logiky hrobové výbavy jako celku M. Ježka nutně přivádí do temné uličky agnosticizmu. Závěry týkající se výpovědi PK navíc často zobecňuje na všechny „milodary“. Na několika místech ale připouští, že jiné artefakty jako zbraně, jezdecká výstroj či šperky mohou přece jen reflektovat sociální status zemřelých (např. s. 81), což implicitně dokládá častým užíváním spojení *elite burial*. Složitá cesta k dekódování hrobových kompozic asi vede jen skrze vzájemné provázání obecných trendů s lokálním kontextem.

Napříč kulturami se PK vyskytují v bohatých i chudých hrobech obou pohlaví a nevyhýbají se ani dětem (tak je tomu i v *Birce*). V řadě společností však zjevně náležely k atributům nejvyšších elit. Autor si proto klade otázku, co měli starověcí panovníci či severští „králové“ s PK do činění a na jejím pozadí rozvíjí obecné úvahy o sociální struktuře. Dospívá k tomu, že bohaté hroby lze spojovat především s výjimečnými jednotlivci, kteří nemuseli být „králi“ v pravém slova smyslu, ale spíše jen autoritou obdařenými „big meny“. Nad únosnou míru abstrahované kategorické soudy na necelých dvou stránkách (s. 33–35) sčítají do jednoho stepní společnosti doby železné, raně středověkou Skandinávii a třeba zcela náhodně zvolené etnografické „analogie“ z Jižní Ameriky. Autor tu intuitivně vystihuje základní kontury rankové či náčelnické společnosti, aniž by reflektoval, že diskuse o sociální evoluci v kulturní antropologii i archeologii probíhá už řadu desetiletí (přehledně třeba *Earle 1997; Shennan 1999*). Za zmínku by rozhodně stálo, že myšlenka opuštění hrobové výbavy napříč Evropou v souvislosti se stabilizací sociálních skupin a vznikem centralizovaných politických útvarů se stala už leitmotivem klasického díla *H. Steuera (1982)*, který stejně jako M. Ježek více než třicet let po něm zpochybnil primární roli křesťanství. S konceptem hrobové výbavy jako typického

znaku předstátních společností, kde slouží jako jeden z prostředků v soutěži o vliv a sociální pozici přišel už Ježkův nepřítel č. 1 V. G. Childe (1948). Neříká autor v důsledku vlastně totéž?

Při čtení Ježkovy knihy se ale můžeme vznést ještě výše a ptát se, co zbyde z archeologie (a jakékoliv jiné vědy o lidské společnosti), pokud sečteme kultury od Britských ostrovů k Altaji od doby bronzové do raného středověku do jedné jediné na základě toho, že do hrobů spolu s muži pohřbívali zbraně, se ženami šperky a s oběma pohlavími prubířské kameny. Pomyslným svorníkem má být podle autora fenomén Indoevropanů, jejichž jazyk se měl šířit z oblasti maikopské kultury na západním Kavkaze spolu s metalurgií a také zvykem ukládat PK do hrobů. Obávám se, že z této roviny zobecnění se ona vyzývaná subtilní hra symbolů stává nutně neviditelnou, a nezbyvá hledat nic jiného než právě ony zlořečené *zákonitosti společenského vývoje*. Ve stínu kritických výhrad, kterým se dílo s takovými ambicemi sotva vyhne, by ale neměla zaniknout skutečnost, že Ježkova sršatá, nekonvenční kniha je jedním z mála výstupů české archeologie za poslední desítky let, který přesahuje lokální témata i myšlenková schémata. Právě sveřepá snaha jít proti trendům a přijít si na všechno sám však někdy vedla k „vynalézání kola podruhé“, a to navíc v poněkud kutilském provedení. Každopádně bude zajímavé sledovat, za jak dlouho se u zainteresovaných autorů začnou z brousků stávat prubířské kameny.

Ivo Štefan

Literatura

- Earle, T. 1997: How Chiefs Come to Power: The Political Economy in Prehistory. Stanford.
- Härke, H. 2003: Beigabensitte und Erinnerung: Überlegungen zu einem Aspekt des frühmittelalterlichen Bestattungsrituals. In: J. Jarnut – M. Wemhoff Hrsg., Erinnerungskultur im Bestattungsritual, München, 107–125.
- Childe, V. G. 1948: Directional changes in funerary practices during 50,000 years. *Man* 45, 13–19.
- Ježek, M. 2011: A Mass for the Slaves: from early medieval Prague. In: J. Macháček – Š. Ungerman Hrsg., Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Internationale Konferenz und Kolleg der Alexander von Humboldt-Stiftung zum 50. Jahrestages des Beginns archäologischer Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav, 5.–9. 10. 2009, Břeclav, Tschechische Republik. Studien zur Archäologie Europas, Band 14, Bonn, 623–642.
- Ježek, M. 2015: The disappearance of European smiths' burials. *Cambridge Archaeological Journal* 25, 121–143.
- Ježek, M. – Zavřel, J. 2010: Prubířské kameny mezi archeologickými nálezy. *Archeologické rozhledy* 62, 608–628.
- Kovalev, R. K. – Kaelin, A. C. 2007: Circulation of Arab silver in Afro-Eurasia. Preliminary observations. *History compass* 5, 560–580.
- Pearson, M. 1982: Mortuary practices, society and ideology: An ethnoarchaeological study. In: I. Hodder ed., *Symbolic and structural archaeology*, Cambridge, 99–114.
- Shennan, S. J. 1999: The development of rank societies. In: G. Barker ed., *Companion encyclopedia of archaeology*, London – New York, 870–907.
- Steuer, H. 1982: Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa: eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials. Göttingen.
- Williams, H. 2006: Death and memory in Early Medieval Britain. Cambridge.

Dějiny staveb 2017. Sborník vybraných referátů z konference v Plasích konané ve dnech 24. 3. – 26. 3. 2017. Klub Augusta Sedláčka, Plzeň 2017. 298 str.

Čerstvý svazek *Dějin staveb* opět přináší řadu příspěvků, které zaujmou archeology různých specializací. Na prvním místě je třeba uvést článek *K. Kibice* (25–45), jenž prezentuje výsledky hloubkového stavebněhistorického průzkumu v jádru románského kostela v Žabonosích (okr. Kolín). Z příspěvku mimo jiné názorně vyplývá, jak dosud přetrvávají mentální bariéry mezi jednotlivými disciplínami, jejichž vzájemné propojení mělo být naprostou samozřejmostí už dávno. Zchátralý kostel prošel v letech 2009–2010 celkovou obnovou, při níž autor článku prováděl průzkum nadzemních konstrukcí. Protože paralelně probíhal archeologický výzkum v interiéru i exteriéru, bylo by nanejvýš účelné a logické, aby se badatelé dohodli na společné publikaci. Na ni nedošlo, byť tentokrát se mezioborová spolupráce přímo nabízel, neboť pod současnou, oproti středověkému stavu výrazně zvýšenou úrovní povrchu terénu se nacházejí velké úseky původně nadzemních líců zdiva.

Na samostatné publikaci archeologického výzkumu žabonoského kostela ze všeho nejvíce zaráží úspěšnost obrazové složky (*Hendrychová – Frolík 2016*). Kratičký článek přináší jednu jedinou fotografii obnaženého zdiva, přičemž odkryté konstrukce jsou znázorněny pouze na celkových, doslova miniaturních pláncích kostela, které slouží jako schéma stavebního vývoje. Takto redukovaná prezentace náleзовých situací ostře kontrastuje s mimořádným významem učiněných objevů (a s bohatě ilustrovaným Kibicovým příspěvkem).

V archeologických sondách byly zachyceny základy starší trojlodní románské baziliky, jejíž východní závěr v následné fázi překvapivě zaujala západní předstupující (dodnes dochovaná) věž jednolodního románského kostela. Logicky tedy působí Kibicův názor, že nevelká bazilika nejspíš nebyla dostavěna, případně musela být kompletně zbořena, aby uvolnila místo pro novostavbu běžného venkovského kostela románského slohu. Archeologové nadto odkryli spodní partie někdejšího architektonického členění dochované věže. Z mnoha důvodů by tedy bylo žádoucí, aby jejich publikace obsahovala nejen reprezentativní výběr terénních fotografií, ale také – a to především – zákresy náleзовých situací v patřičném měřítku. Pak by snad mohli lépe zdůvodnit svoji představu, že bazilika vznikla přestavbou ještě staršího jednolodního kostela. Konkrétně se domnívají, že boční lodě byly dodatečně přistavěny k centrální lodi, tzn. k drobnému kostelu z 11. století.

Vyloženě absurdní je, když archeologové v článku pečlivě citují literaturu a archivní zprávy týkající se např. dokladů pravěkého osídlení na katastru obce, avšak nezmiňují rozsáhlý elaborát stavebněhistorického průzkumu kostela, bezproblémově dostupný již od r. 2010 na obvyklém místě, tzn. v archivu územně příslušného pracoviště NPÚ. K. Kibic naopak hojně operuje se zjištěními archeologů (informace čerpá i z rukopisných náleзовých zpráv) – a s pádnými argumenty zpochybňuje jejich představu o proměně prvotního kostelíčka v baziliku. Podle celkové dispozice zdiva odůvodněně předpokládá, že trojlodí bylo rozvrženo v jedné fázi. Odlišná interpretace archeologů stojí na jediném argumentu: malta centrální lodi se prý liší od malty závěrů bočních lodí. I pokud by tomu tak opravdu bylo, je třeba tuto skutečnost hodnotit kriticky, protože středověkými technologiemi ani nemohlo být dosaženo stejného složení malty v průběhu celé výstavby. Což limituje veškeré makroskopické i mikroskopické analytické metody, a proto zkušný K. Kibic bere argumentaci archeologů s rezervou.

Co na románském jádru stávajícího žabonoského kostela zaujme nejvíce, je rozdílná struktura nadzemního zdiva lodi. Těsně vedle jejího jižního portálu probíhá v celé výšce fasády svislá spára. Na východ od ní probíhají řádky relativně malých a nahrubo opracovaných kvádrů, na západní straně je líc naopak tvořen velkými a precizně tesanými kvádry. K. Kibic toto neobvyklé rozhraní vysvětluje jako doklad postupné výstavby kostela v rámci jedné fáze, při níž z úsporných důvodů došlo (asi po určité prodlevě) k změně skladby líce zdiva.

Možnost, že zdivo z jedné stavební etapy může vykazovat značné rozdílné vlastnosti, je třeba mít neustále na paměti při průzkumu historických staveb všeho druhu a všech časových vrstev. Mám dojem, že se to týká i gotického jádra kostela sv. Martina ve Zvoleněvsi (okr. Kladno), jehož operativní průzkum prezentuje *E. Volfová* (121–131). Autorka zjistila, že severní zeď jeho lodi je v hojně míře vyskládána z tesaných kvádrů, zeď jižní naopak ryze z lomového kamene. A přímočaře tuto odlišnost interpretuje jako doklad dvou stavebních fází, přičemž kvádry považuje za znak většího stáří, konkrétně z konce 13. století. Z předložených fotografií však vyplývá, že kvádry nejsou skládány v souvislých řádcích, nýbrž sporadicky doplněny lomovými kameny, které podle reprodukováných fotografií nepůsobí jako dodatečné vysprávký. Nabízí se tedy hypotéza (autorkou neuvažovaná), že kvádry jsou druhotně použitým materiálem z nějaké zbořené stavby, snad z původního kostela. Takových příkladů lze v literatuře dohledat několik. Uvést lze např. souvislý, ovšem očividně druhotně

vyskládaný úsek „románského“ kvádřikového líce na vnějším plášti raně gotického farního chrámu v Kouřimí, vybudovaného převážně z lomového kamene (*Radová-Štiková 1975*).

V referovaném svazku *Dějin staveb* na obdobný metodický problém upozorňuje *M. Falta* (47–58), který se věnuje nejstarším etapám stavebního vývoje kostela ve Vícově (okr. Plzeň-jih). Podle veškeré předchozí literatury by jeho stávající středověké jádro mělo být výsledkem typické úpravy románského jednolodního kostela, jehož apsida byla ve 14. stol. ubourána a nahrazena mnohem prostornějším polygonálním presbytářem. Autor naopak spekuluje, že gotický presbytář vystavěný z lomového zdiva náleží ke stejné stavební etapě jako západní románská věž, byť její vnější líce jsou kompletně vyskládaná z kvádrů. K tomuto odvážnému předpokladu dospěl na základě ohledání obou západních nároží lodí: zatímco štítová zeď je zvnějšku tvořena kvádry (dnes puristicky příznými), líce obou podélných zdí jsou prý vyskládaná z lomových kamenů. Konkrétnějším závěrům však brání souvislé omítky na jižní i severní fasádě lodí.

Vedle Faltovy hypotézy je však třeba připustit ještě jednu možnost, a sice že podélné románské zdi lodí byly v rámci gotické přestavby – nejspíš kvůli statickým poruchám – kompletně zbourány a obratem vyzdvíženy nad stejnými základovými rýhami. Šlo by o dosti neobvyklé řešení, jako silný podpůrný argument lze ale uvést poznatky o středověkém stavebním vývoji kostela v rovněž západočeském Bukovci. Jeho románské jádro doznalo v rámci gotických fází zásadních úprav, přičemž např. jižní zeď lodí byla kompletně zbourána a nahrazena zdí posunutou tak minimálně, že interiér se rozšířil pouze o šířku zrušené zdi (*Čechura 2012; Sommer – Sommerová 2012*, obr. 2). Důvodem této změny tedy byly statické poruchy. Ze stejné příčiny ostatně proběhla i gotická přestavba románské západní věže bukoveckého kostela, která byla téměř kompletně snesena a znovu vybudována na shodném půdorysu (*Kaigl 2007*).

Jiný okruh důležitých otázek ohledně architektury kostela v Bukovci se shodou okolností úzce dotýká diskuse nad další románskou památkou, jíž je věnována pozornost v referovaném svazku *Dějin staveb*. Jedná se o kostel v Libčanech (okr. Hradec Králové), jehož stavební vývoj podrobně sleduje *M. Falta* (7–23). Autor přemítá, proč je jeho západní průčelí architektonicky strohé a prosté předstupující věže, když jižní románská fasáda lodí naopak vyniká bohatým členěním s lizénami a oblouky. V rovině čirých spekulací vyvozuje, že ke kostelu byla v rámci nejstarší fáze buď přistavě-

na dřevěná zvonová věž, případně nějaká dřevěná stavba obytné funkce. Mnohem konkrétněji zdůvodněnou hypotézu o existenci šlechtického sídla bezprostředně napojeného na románský kostel přináší publikace archeologického výzkumu ve zmiňovaném Bukovci (*Čechura 2012*). Na článku o libčanském kostele je nutné hlavně ocenit podrobnou plánovou dokumentaci.

Ve sborníku z plaské konference jsou kromě stavebního vývoje středověkých venkovských kostelů samozřejmě zastoupena i jiná témata, která patří do zorného pole archeologů. Z metodicky obecnějších příspěvků lze zmínit diskusi *V. Razíma* (77–87) o válcové věži v těsné blízkosti městečka a hradu Grabštejna (okr. Plzeň-sever), která je v dosavadní odborné literatuře většinou pokládána za bergfrit, a tedy pozůstatek svěbytného hradu. Autor tuto interpretaci jednoznačně vyvrací, přičemž věž, nově exaktně datovanou „až“ do počátku 16. stol., považuje za součást předsunutého opevnění Grabštejna. Obecné otázky si klade i *J. Varhaník* (69–75), který zaměřil pozornost na stopy uzavíracího mechanismu první brány západočeského hradu Švihova.

Jan Kypka

Literatura

- Čechura, M. 2012*: Raně středověké sídlo (?) u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci (okr. Domažlice). Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu. *Archaeologia historica* 37/2, 529–538.
- Hendrychová, S. – Frolík, J. 2016*: Kostel sv. Václava v Žabonosech (okres Kolín) a jeho počátky. *Archaeologia historica* 41/1, 229–240.
- Kaigl, J. 2007*: Románské drobnosti z Bukovce a Úboče. *Zprávy památkové péče* 67, 460–469.
- Radová-Štiková, M. 1975*: Příspěvek architekta k počátkům Kouřimí. *Archeologické rozhledy* 27, 281–282.
- Sommer, L. – Sommerová, M. 2012*: Ohlédnutí za obnovou obvodového pláště kostela v Bukovci. *Památky západních Čech* 2, 87–96.

Andreas Heege – Andreas Kistler: Keramik aus Langnau. Zur Geschichte der bedeutendsten Landhafnerei im Kanton Bern. Schriften des Bernischen Historischen Museums 13. Verlag Bernisches Historisches Museum, Bern 2017. 841 str. (rozděleno do dvou svazků) + 1 CD.

A. Heege je impozantním zjevem na poli středověké a novověké archeologie. Mezinárodní respekt si vydobyl publikacemi a terénními aktivitami, už když v 80. a 90. letech minulého století působil

na pozici městského archeologa v dolnosaském Einbecku. Poté jeho renomé ještě strměji narostlo. Přestěhoval se do Švýcarska a svůj badatelský zápal nasměroval k výzkumu zdejšího hrnčířství, zvláště 18. a 19. století. Chrlí jednu zásadní publikaci za druhou, což udivuje tím více, že v nově domovíně nemá pevné institucionální zázemí.

Heegeho bibliografie čítá už celou řadu detailních rozborů hromadných archeologických nálezů novověké keramiky jakožto spotřebovaného zboží. Podobně početné, z mezinárodního hlediska ale daleko důležitější jsou jeho dílčí a komplexní studie o jednotlivých centrech hrnčířské výroby. Ostatně referovaná publikace představuje v dané ediční řadě už druhou takovou práci, na níž se klíčovým způsobem autorsky podílel. V perspektivě evropského srovnávacího studia tkví hodnota předchozí monografie, pojednávající o hrnčířství v obci Bärswil, hlavně v detailní publikaci archeologického a stavebněhistorického výzkumu jedné z tamějších dílen z 18.–19. století (*Heege – Kistler – Thut 2011*). K tomu dlužno podotknout, že švýcarští badatelé nemají v celé Evropě sobě rovných co do celkového počtu i vysoké kvality publikací výzkumů novověkých hrnčířů. Z vícera prací, jimiž A. Heege přispěl k této unikátní bilanci, je třeba zmínit ještě alespoň prezentaci plošného archeologického odkryvu komplexu hrnčířských pecí v městečku Langenthal, datovaného do rozpětí přibližně 1730–1870 (*Heege 2011*).

Z topografického hlediska představuje těžké místo Heegeho zájmu kanton Bern. Obec Langnau, nejproslulejší z několika center hrnčířské výroby tohoto regionu, nemohla zůstat stranou jeho pozornosti. Koncepti celkového zmapování hmotných dokladů keramické produkce z jedné lokality si předtím takřkájkajíc osahal na zmíněné publikaci o hrnčířství v relativně blízkém městečku Bärswil (vzdušnou čarou asi 20 km). Už tehdy spojil síly s historikem A. Kistlerem, s nímž setrval ve spolupráci na referované monografii. Oba projekty jsou podobně ambiciózní a završené na první pohled stejně zdařilými publikačními výstupy – po vizuální i obsahové stránce.

V čem konkrétně spočívá ambicióznost autorů? Předně ve snaze o totální shromáždění a utřídění pramenů všeho druhu, jež vypovídají o hrnčířství v obci Langnau. A. Kistler podrobně stopuje genealogické a další sociální vazby jednotlivých hrnčířů, spolu s majetkovými poměry rozkrývá jejich sociální a geografickou mobilitu. V obsáhlém soupisu probrá dějiny celkem 20 hrnčířů, jež se mu podařilo lokalizovat. A samozřejmě hledá jakékoli přímé doklady či indicie pro rekonstrukci trhu s hrnčířským zbožím. V osobě A. Heegeho se organicky

prolíná optika archeologa, etnografa a historika umění. U něho heuristika spočívá v detailním rozboru archeologických nálezů a mapování bohatých muzejních a soukromých sbírek, přičemž obě tyto kategorie jsou vzájemně poměrně dosti odlišné, a tudíž nezastupitelné. Předmětem sběratelského zájmu se staly v první řadě výrobky nadstandardního řemeslného zpracování. Obecně méně vizuálně atraktivní archeologické nálezy, získané v poslední době, zato představují reprezentativní vzorek celé keramické produkce. Přičemž je příznačné, že výrobky dochované díky aktivitám sběratelů v těchto souborech buď zcela scházejí, nebo jsou zastoupeny jen v mizivém množství.

Co konkrétně značí pojem *bedeutendste Landhafnerei* v titulu monografie? Hodnocení obsažené v adjektivu se spíše vztahuje k výtvarné a řemeslné kvalitě keramiky, než že by vyjadřovalo kvantitativní stránku produkce či rozsah jejího odbytiště. Složené substantivum vyjadřuje, že měřítkem kvality místního zboží nejsou manufaktury v Bernu. Co podstatného však název monografie nesděluje, je důležitost chronologického parametru. Zdejší keramická produkce dosáhla výjimečnosti „pouze“ v období 1700–1830. V obci Langnau sídlili hrnčíři předtím i potom, ale jedině v uvedeném časovém úseku vyráběli natolik specificky zdobenou keramiku, že je rozlišitelná na první pohled, což platí hlavně pro tzv. sváteční (stolní) nádoby a kachle. Referovaná monografie je prakticky výhradně zaměřena na tuto slavnou éru místního hrnčířství, úzce spjatou s celkovým hospodářským rozmachem kraje Emmental.

Gros prezentované materie tvoří předměty ze specializovaných sbírek, hlavně muzejních, z nichž mnohé vznikaly už ve 2. polovině 19. století. Keramika z Langnau byla sběrateli vyhledávána hlavně pro barevnou a motivickou pestrost malovaného i plastického dekoru, jehož stylový ráz se v období 1700–1830 příliš neměnil. Výzdoba plochých tvarů či třeba máselnic si podržela „lidový“ ráz vycházející ještě hodně znatelně z renesančního tvarosloví; charakteristické je bílé nástřepí v kombinaci s ostrými obrysovými liniemi malby v hnědočervených, zelených a žlutých tónech. Naproti tomu teriny a jim podobné nádoby odpovídají spíše „měščíanskému“ vkusu, resp. jsou dosti ovlivněny soudobou manufakturní produkcí fajánse, a to jak v motivickém rejstříku dekoru, tak i v celkové barevnosti. Přestože tzv. slavnostní keramika z Langnau více či méně napodobovala fajáns, místní hrnčíři ji setrvalě vyráběli jakožto hrnčinu. Tato pevná tradice však nebyla nutností danou nevládnutím náročné technologie fajánse. Že si ji místní hrnčíři dokázali dost dobře osvojit, dokládá vysoká kvalita jejich sériové pro-

dukce bělostných kachlů. Mimochodem, jeden mimořádně schopný hrnčič z Langnau dosáhl až na post ředitele manufaktury na výrobu fajáns v Bernu. V místě svého rodiště se mu podařilo včlenit do vrchní sociální vrstvy, jinak ovšem místní hrnčiči patřili většinou do nižší střední třídy.

Je důležité zmínit, že slavná éra hrnčičství v Langnau byla spjata dominantně s příslušníky jednoho rozvětveného rodu (autoři používají termín *Hafner-Dynastie*), v písemných pramenech sledovatelného po devět generací. A díky tomu, že mnohé slavnostní nádoby jsou signovány a v roceňy, podařilo se řadu jmen z archivních dokumentů ztotožnit s vypořizovanými rukopisy malířské výzdoby keramiky (stylové detaily výzdoby jsou postihnuty dvouúrovňově: *Werkstatt a Hand*).

Už na první pohled je jasné, že referovaná monografie patří na samý vrchol evropského bádání o novověké keramice, přitom autoři poněkud paradoxně navazují na tradici vlastivědného bádání. Zjevně nemají chuť vstoupit do dnes módního vědeckého diskurzu; zcela totiž rezignovali na sofistikované seriální analýzy hromadných keramických souborů. Nezměrná hodnota publikace tkví v komplexním záběru tradiční (osvědčené) heuristiky pramenů. A samozřejmě v mimořádných výpovědních schopnostech pramenů samých.

Jan Kypta

Literatura

Heege 2011: Langenthal, St. Urbanstrasse 40–44.

Die Hafnerei Staub und ihre Werkstatt. Archäologie Bern 2011, 209–287.

Heege, A. – Kistler, A. – Thut, W. 2011: Keramik aus Bärswil. Zur Geschichte einer bedeutenden Landhafnerei im Kanton Bern. Schriften des Bernischen Historischen Museums 10. Bern: Verlag Bernisches Historisches Museum.

Jan Klápště: The Archaeology of Prague and the Medieval Czech Lands, 1100–1600. Equinox Publishing Ltd., Sheffield – Bristol 2016. 254 str.

The Archaeology of Prague and the Medieval Czech Lands is the first book referring to Central-Eastern Europe published in the elite *Studies in the Archaeology of Medieval Europe* series, initiated by John Schofield, presently edited by Neil Christi. There are two reasons for this undeniable honour. The first one are significant achievements of Czech medieval archaeology, built by several generations of scholars. The second one is high activity of the Author in an international archaeological community and the esteem gained in this environment.

The book's form is necessarily subordinated to the rules established for the series. That is probably why its chronology covers the years 1100–1600, even though one could argue if those dates are really such a breakthrough for Prague and the Czech Lands, or they have only formal character. In the introduction the Author is trying to dispel those doubts by stating that he aimed to present processes that happened over time, rather than to set sharp chronological borders. The commentary is supported by some crucial information on the history of the Czech Lands, commonly known in Central Europe, but essential for the readers from other cultural environments. Clarifying the internal structure of today's Czech Republic, consisting of three regions, and its historical justification, obvious for the Czechs, however, rarely known abroad, is also justified. Pointing out to Prague, one of the most beautiful cities in Europe, in the book's title has a symbolic meaning. This reflects the city's central role in the history of the state and at the same time encourages to read the book. Prague serves a kind of marketing role here, being a magnet that attracts readers. Nevertheless, it is good that it does not dominate in the work's structure, which reflects in the right proportions all significant areas of medieval reality of the whole state. The order of presenting all phenomena and problems in the book is well-thought. It seems to be a reflection of the medieval world's order. The first part of the Authors reflections is focused on rural landscape and people living in it, agriculture-based economy, soil as a base of wealth and the subject of competition. Then comes a discussion on secular and ecclesial power along with the material aspects of their institutions. The emerging net of towns together with its gemstone, Prague, was presented as a basic civilisation element that changed the medieval reality in the Czech Lands. Further chapters concerning economy, including mining, which is very important for the area, widely understood crafts as well as material and symbolic culture are consequences of the progressing changes, implemented to a large extent by the forming urban culture.

It is hard to argue with the book's content. Actually, it was not the Author's intention to provoke an academic discussion. The work is a synthesis based on the knowledge gathered, processed and discussed many times by numerous scholars both from the Czech Republic and other European academic environments. It is an original vision of the results of those studies and discussions, viewed by an experienced participant. It can be said that the Author's goal was not to reach a breakthrough in the research, but to show a panoramic view of

medieval reality of a state, clear for both specialists and those from beyond the academic community. In both cases it is focused on the readers from outside the Czech Republic.

The book concerns the area of today's Czech Republic. The Author points out that the territory was defined during the reign of the Přemyslid dynasty. However, he strongly emphasises that it was never an isolated and hermetic area, in cultural, ethnic or political sense. The vast majority of the described phenomena reflect interregional tendencies. Migration from the German-speaking regions, together with economic and legal models that were brought along, were particularly important for the process of shaping the Czech version of medieval civilisation. Letting alone strong external influences, the Author rightly perceives the civilisation as an original one. For a reader from Western Europe some of its elements may seem surprising. That is the case with the pace of the civilisation development. The 14th century was for the Czech Lands the time of prosperity and peak development, while the Western part of the continent was going through a deep crisis. However, the time of Western European recovery after the crisis was, in turn, the time of war and economic decline for the Czech Lands.

The book is an example of correct understanding of the role of archaeology in exploring the medieval world. Interpretations and conclusions are firmly based on sources and archaeological methods. Nevertheless, there is no predominance of issues relevant only for archaeologists and less important for historians in the narrow sense and readers from beyond the academic environment. Analyses of ceramics and other artefacts or complex stratigraphic sequences do not dominate. However, there is evidence of the processes that shaped the general image of this culture. The reconstructed changes are not disconnected from political and economic events and tendencies that determined them.

Surprising for a reader from outside the Czech Republic can also be information on the intensive development of archaeological research during World War II and a visible methodological progress that was made then. This especially concerns the excavations of the Prague Castle as well as a relevant and useful discussion regarding other sites. Despite appearances, Czech archaeology managed to avoid the threats of ideology of that time. It can be said that the communist regime was also not a major obstacle for the successful development of this discipline. The difference between those times and the period after regaining the freedom after 1990 lies in opening up to the world, participation in the international archaeological community without

a significant change of methods. This changed due to technological progress, cooperation with other scientific disciplines and development of archaeology itself, rather than political conditions.

The editorial aspects of the book were conditioned by a model characteristic of the *Studies in the Archaeology* (...) series. Therefore, the Author did not have much influence on how the graphic part of his work was presented. It is rather traditional and does not involve new technical possibilities. Nevertheless, it is an interesting overview of graphic techniques used in archaeological documentation over several tens of years.

Writing a synthesis is not easy and it is not facilitated by the present tendency to divide archaeology into narrow, more and more hermetic specialisations, constantly increasing significance of methods that reach beyond our own discipline as well as the rapid growth of the amount of new sources and their interpretations. We can say that the Author of the book has successfully overcome those difficulties. He presented a mature work, embracing the whole scope of issues concerning the medieval Czech Lands, based on his own opinions and experience, however, treating with due respect the achievements of other scholars, not only those contemporary ones who have access to advanced methodological tools, but also those who built the foundations of Czech archaeology in the past. He analysed and correctly evaluated the importance of phenomena of local origin and those transferred to the Czech Lands from the abroad. He gained "a distant mirror" of the image of the Czech Lands and an acceptable opinion on the origin of various phenomena present until the 20th century. The results of the Author's investigations are as objective as possible.

Reading the whole work allows for a statement that the book successfully fulfils the main goal set by the Author in the introduction. It summarises the development along with the results as well as the perspectives for Czech medieval archaeology in a clear and comprehensible manner. And last but not least, reading this book is a pleasure.

Jerzy Piekalski

Karel Nováček – Miroslav Melčák – Lenka Starková – Narmin Ali Muhammad Amina: Medieval Urban Landscape in Northeastern Mesopotamia. Archaeopress, Oxford 2016. 210 str. se 173 obr.

Oblast Blízkého východu vytváří svým aridním charakterem příznivé podmínky pro dochovaní nejen stavebněhistorických památek, ale také

velkého počtu reliktní nemovitě složky archeologického dědictví, zachovaných v terénním reliéfu. Aktivitu spojené s poznáváním těchto památek zaznamenáváme od samotného počátku archeologického zájmu o východní Středomoří. Vlivem narůstající populace, expanze stávajících sídel a rozšiřování jejich hospodářského zázemí je dnes tato oblast vystavena plošně rozsáhlým destruktivním zásahům do zemského povrchu, které se zásadní měrou podílejí na ničení stále rychleji mizejících reliktní minulých sídelních aktivit. Dnes jejich výzkum a dokumentace na jedné straně představují významný zdroj pro objasnění řady teoreticky postulovaných otázek, na straně druhé pak slouží naléhavým potřebám ochrany, dokumentace a včasné identifikace památek před jejich poškozením či definitivním zánikem.

Dílo je výstupem mezinárodní spolupráce převážně českých archeologů a historiků/arabistů, kteří v něm shrnuli cíle, postupy a výsledky projektu probíhajícího v letech 2013–2015 a finančně zajištěného Grantovou agenturou ČR. Jeho záměrem byl výzkum regionu Adiabene v dnešním Iráku, který se nachází mezi řekami Tigris, Velký a Malý Záb a v podhůří Zagroských hor. Autoři si kladou za cíl průzkum památek a rekonstrukce vývoje osídlení této oblasti za použití analýzy historických pramenů a dat shromážděných prostřednictvím archeologických nedestruktivních metod, resp. povrchového a dálkového průzkumu (sběr artefaktů, resp. analýza a interpretace historických i aktuálních leteckých a družicových snímků). Samotná měření a zjištěná fakta jsou zpracována pomocí geoinformačních systémů (GIS), s jejichž pomocí autoři identifikují a dále zkoumají celkem jedenáct areálů s pozůstatky urbánních jednotek. Lokality představují převážně dnes již opuštěná sídla a v menší míře aglomerace, jakou je kupříkladu Altun Köprü. Předmětem zkoumání se kromě jednotlivých identifikovaných lokalit stala také středověká obchodní síť a vztahy mezi jednotlivými městskými centry v regionu i jejich vazby na Bagdád či Mosul.

Knihu můžeme v zásadě rozdělit do tří částí. První z nich představuje soubor pramenů ke zkoumané oblasti. V těchto kapitolách autoři předkládají korpus historických pramenů a analyzovaných satelitních snímků, jejichž studium slouží k určení podoby staveb, rozsahu sídel a interpretace těchto evidovaných reliktní, jež jsou následně zpřesňovány terénním průzkumem a datovány za pomoci nálezů keramické produkce. Jako významný zdroj poznání se v projektu uplatnily snímky někdejšího amerického špionážního systému Corona (60.–70. léta 20. stol.), jejichž využití je logické jak s ohledem na jejich historickou hodnotu (řada objektů i roz-

sáhlejších památkových zón na nich zachycených dnes již neexistuje, takže moderní družicová data je postrádají), tak na jejich finanční dostupnost a poměrně husté pokrytí severního Iráku. Určitou nevýhodou je ovšem jejich nižší prostorové rozlišení. Použití jednotlivých postupů je demonstrováno na lokalitě Kona Machmur, jež velice dobře ukazuje penzum metod, čímž si čtenář může tyto postupy názorně prohlédnout v konkrétních případech bez nutnosti jejího vyhledávání v textu věnovaném podrobnému popisu lokalit.

Druhou část knihy tvoří pojednání o jednotlivých zkoumaných areálech v oblasti mezi toky řek Tigris, Malý a Velký Záb – každá z takto zkoumaných lokalit představuje samostatnou podkapitolu. Tato část knihy je vybavena bohatou obrazovou dokumentací a obsahuje v terénu pořízené fotografie, družicové snímky, historické dokumenty, plány lokalit, stavební dokumentaci stojících staveb, kresby keramických zlomků. Každý identifikovaný objekt je systematicky očíslován a následně popsán v tabulkách. Každá z lokalit je popisována v totožném sledu, kdy čtenář postupuje od lokalizace zkoumaného místa přes jeho popis k seznámení s relevantními údaji v historických pramenech a s identifikovanými nálezy.

Třetí část můžeme dále rozdělit do dvou celků. Jeden představuje interpretaci lokalit popisovaných v předchozí kapitole a jejich zasazení do prostoru regionu, vytyčení jejich významu v rámci středověké obchodní infrastruktury a postavení vůči významným aglomeracím a městu Arbíl. Je zde upozorněno na problematiku historických pramenů a jejich využitelnost pro tuto oblast. Rovněž jsou popsány postupy přerodu během 7. století našeho letopočtu, kdy dochází k přeměně sásánovské společnosti vlivem muslimské invaze. Autoři poukazují na fakt, že oblast, ačkoliv s většinovým poměrem kurdského a perského obyvatelstva, si ponechává na dlouhou svůj osobitý ráz a víru až do doby abbásovské, jakkoli tuto oblast považujeme v širším měřítku za místo formování islámské říše. Oblast byla vybavena nejméně osmi kostely a jedním klášterem a až do 14. století také vlastním biskupstvím. Tato zjištění svědčí o fungování církevní správy v regionu a o její postupné transformaci vlivem islámu. Autoři se rovněž pokusili o výklad procesu urbanizace a vzniku nových sídel. Významnou roli pak hraje i průzkum sídel nobility a jejího vlivu na utváření regionu. Rozsáhlost zkoumaného území rovněž umožnila poukázat na transformační procesy v průběhu minulosti regionu. Tento pohled se vymyká běžnému zkoumání lokalit, jež se obvykle zaměřuje na výzkum jednotlivých měst (často jsou vybírána podle atraktivity jejich dochování či

významu) a jejich bezprostředního okolí bez zaměření na pochopení celistvosti sledované oblasti. Zkoumání prokázalo rovněž vazbu osídlení na významné obchodní stezky mezi Bagdádem a Mosulem a stezkou kolem řeky Tigris. Součástí této třetí části je i dodatek věnující se keramickým nálezům. Zde je keramika rozdělena podle vlastností materiálu do čtrnácti skupin, označených abecedně (v některých případech jsou vyčleněny ještě podskupiny). Další kritérium určuje keramiku dle její morfologie, typů okrajů a zachycených výzdobných prvků.

Kniha přináší velmi dobrou představu o tom, jak dnes čeští badatelé uplatňují současné přístupy moderně vedeného výzkumu a mapování pohřbené krajiny na specifickém teritoriu Blízkého východu, do kterého v poválečném období česká archeologie příliš často nepronikla. Evidentně v nich stále častěji hlavní roli sehrávají data dálkového průzkumu Země. Je potěšitelné, že se autorům knihy podařilo syntetizovat komplexní problematiku vývoje středověkého urbanismu v jedné z důležitých částí severní Mezopotámie, a to v přibližování problematiky rozvoje jak samotných měst a jejich stavební podoby (architektury), tak obchodních systémů, výrobních tradic a některých dalších aspektů. Lze snad pouze vyslovit domněnku, že pro ještě detailnější pochopení celého regionu by přispělo vyhodnocení oblasti s ohledem na projekt EPAS, jež péčí Harvardské univerzity (vedoucí J. Ur) probíhá v Arbīlu, současném i historickém centru celého regionu. Řadu otázek by pak v budoucnu bylo možné zodpovědět detailnějším výzkumem vybraných areálů/objektů prostřednictvím archeologického odkryvu.

Atilla Vatansever

Dagmara H. Werra – Marzena Woźny (eds.): Between History and Archaeology. Papers in honour of Jacek Lech. Archaeopress Archaeology, Oxford 2018. 516 str.

Na podzim r. 2016 oslavila sedmdesáté narozeniny jedna z výrazných postav středoevropské archeologie – Jacek Lech. Necelé dva roky poté vyšel k této příležitosti jubilejní sborník, na kterém se v 46 příspěvcích podílelo více než 80 autorů. Počet příspěvatelů, rozsah svazku, a ostatně i jména příspěvatelů dávají tušit postavení, jaké profesor Lech v evropském archeologickém diskursu zaujímá. Vzhledem k jeho celoživotnímu odbornému profilu se většina příspěvků více či méně zaměřuje na tematickou oblast surovin kamenné štípané industrie, jejich distribuce a těžby. Není tomu tak ovšem u všech stať. Podle námětu lze obsah sbor-

níku zhruba rozdělit do tří okruhů, ve kterých si dále představíme ty nejvýraznější, nebo pro naši geografickou oblast podstatně přispívky.

První tematický okruh tvoří stati zaměřené na prehistorickou těžbu, ve všech případech silicovitých hornin. K nejzajímavějším patří předběžná zpráva o objevu zdrojů čokoládového silicitu v oblasti Krakovska, dokonce s doklady těžebních aktivit. Přestože autoři vedení Magdalenou Sudol-Procyk již v minulosti výskyt této suroviny v centrální části krakovsko-čenstochovské vrchoviny nastílnili (*Krajcarz et al. 2012*), jedná se o prozatím nejúplnějši zprávu. Těžba, probíhající v mělkých šachticích, zkoumaných v současnosti také archeologickým odkryvem, není zatím blíže datována, ačkoliv nálezy shodné suroviny v okolních paleolitických souborech vedou autory k úvahám o jejím (středo-) paleolitickém stáří. Pro českou distribuční oblast by mohl mít objev nových zdrojů nemalý význam. Připomeňme, že klasickou zdrojovou oblastí čokoládového silicitu je střední Povislí a že se tato surovina v českém pravěkém prostředí výrazně koncentruje v mladším stupni kultury s vypíchanou keramikou (*Burgert 2018*). Nejde přitom ani tak o zkrácení vzdálenosti transportu suroviny o přibližně 130 km vzdušnou čarou, jako o ztrátu výraznějšího kontaktu se středním Povislím jako takovým. Další tamní surovina, kropenatý silicit typu Świeciechów, se totiž v Čechách výrazněji prosazuje až ve starším eneolitu, tedy v poněkud odlišném distribučním schématu. Krakovská surovina nicméně nevykazuje makroskopické shody s českými nálezy, které se jednoznačně řadí k tradiční těžební oblasti. Zdá se tak být pravděpodobné, že krakovské výchozy čokoládového silicitu mají spíše regionální význam.

Poněkud širší záběr i využití má stať obsahující sumarizaci a kritickou revizi radiokarbonových dat pocházejících z kontextu pravěkých silicovitých dolů napříč Evropou. Dvojice španělských badatelů, Susana Consuegra a Pedro Díaz-del-Río, se navzdory západoevropským zvyklostem pouští až do střední a východní Evropy. Nechybějí tak ani data z Tušimic a Krumlovského lesa. Závěr sumarizace není překvapivý, pro podrobnější statistickou analýzu je dat na tak velkém prostoru zatím málo. Důležitou přidanou hodnotou je však v textu uvedený odkaz na veřejně přístupnou zdrojovou databázi všech přibližně pětiset v textu použitých vzorků, která obsahuje také jejich bližší popis, věc mimo okruh přírodních věd zatím málo vídaná.

Oproti tomu zcela v západní Evropě koření příspěvek shrnující poslední čtvrtstoletí výzkumů pravěkých dolů ve Francii, vypracovaný skupinou tamních badatelů v čele s Françoisem Bostynem

z INRAP (Institut National de Recherches Archéologiques Préventives). Ten je zajímavý již z hlediska metodiky výzkumu podobných objektů a dává také tušit možnosti, jaké INRAP, instituce takřka na úrovni ministerstva, skýtá. Týž autor pak s poněkud obměněným týmem rozšiřuje v jiném příspěvku pozornost také na oblast Belgie. Robin Holgate v podobném světle zase představuje oblast jižní Anglie se zaměřením na těžební aktivity prvních tamních zemědělských populací.

Nové poznatky z dlouho známé lokality Tata v severozápadním Maďarsku s doloženou pravěkou těžbou jurských silicítů předkládá Katalin Biró se spoluautory. Radiokarbonové datum z nově získaného parohového kopáče řadí přinejmenším některé tamní aktivity do rámce lengyelské kultury. Novinky z výzkumu radiolaritových zdrojů svatovítského bradlového pásma na okraji Vídně přináší příspěvek Michaela Brandla a jeho spolupracovníků. Představuje zevrubnou charakteristiku radiolaritu z nově nalezených výchozů v obce Baunzen (součást města Purkersdorf). Lokální využití suroviny bylo zatím prokázáno v pozdním neolitu a eneolitu. Rovněž radiolaritům, ovšem poněkud severněji, v oblasti středního Pováží, se věnuje skupina autorů okolo Ivana Chebena.

Hned několik příspěvků (Przemysław Bobrowski, Iwona Sobkowiak-Tabaka, Piotr Chachlikowski) se zaměřuje na těžbu a zpracování eratických silicítů, původem z glaciálních sedimentů. Zejména ve východní části Polska jsou doloženy dodnes v terénu patrné doklady těžby této suroviny a rovněž ve velké části země je tento materiál nejčastěji využívanou surovinou pravěkých zemědělských společenství. Zájem o tuto problematiku je o to překvapivější, že v českém prostředí jsou odpovědi na spojené otázky až příliš zažitě, a tedy zdánlivě vyřešené. Suroviny z českých pravěkých souborů nicméně nemusejí pocházet z geologicky nejbližších severočeských zdrojů, a to už proto, že reálné zastoupení silicítů je ve štercích těchto nejjižnějších morén ve skutečnosti velice nízké.

Jaksi na pomezí referovaného tematického okruhu stojí příspěvek Martina Olivy, reflektující nálezy dvou ženských koster v lengyelské těžební šachtě v Krumlovském lese. Podivuhodná situace byla již uvedena ve známost (*Oliva 2010*, 35, 38), nicméně jistě stálo za to ji patřičně rozvinout v monotematicky zaměřené stati. Přítomnost žen podprůměrného věku s doklady patologických změn na kostrách dávají prostor úvahám, zda jejich život nelze spojit právě s provozem šachet.

Druhý, poněkud rozvolněný žánrový okruh obsahuje příspěvky týkající se samotné prostorové a kulturní distribuce kamenných surovin, techno-

logie jejich zpracování a dalších příbuzných témat. V něm zaujme shrnující text Anthonyho Hardinga o pravěké dobývání kamenné soli v oblasti dnešního Rumunska. Jubilantovu celoživotnímu zaměření blízké téma distribučních sítí kamenných surovin předkládá v případové studii z chlumenské oblasti dolního Povislí kolektiv autorů pod vedením Dagmary Werra. Variací na dané téma je ovšem ve svazku více. O distribuci silicítů krakovsko-čestochovské jury v období kultury s lineární keramikou na severu Polska píše Joanna Pyzel, na klasické téma Andreea Zimmermanna navazuje v prostoru dnešního Dánska Marjorie de Grooth. Ostatně ani příspěvek A. Zimmermanna ve sborníku nechybí, jde o teoretickou srovnávací studii ekonomiky zemědělských populací s jejich předchůdci.

Poslední tematický okruh zahrnuje různorodé příspěvky z dějin oboru. Za všechny jmenujme stať Alana Savilea o Mary Elisabeth Boyle (1881–1974), skotské archeoložce, která svůj odborný život spojila s postavou velkého Abbé Breuila. Její vlastní archeologické práce přitom často zůstávají ve stínu překladatelství Breuilových textů do angličtiny. Vztahy mezi polskou a českou archeologickou komunitou v polovině 19. století nastiňuje na příkladu postavy Izydora Kopernického (1825–1891) Karel Sklenář. Tuzemskému čtenáři je pak blízká ještě stať Petra Kostrhuna o vztahu Karla Absolona k meziválečné výtvarné scéně v Československu.

Mimo výše představených je možné v referovaném svazku narazit i na poněkud exotické stati, mezi něž patří přehled silicitových zdrojů v povodí dolního Indu (Paolo Biagi), pravěká těžba v oblasti New Jersey (Philip C. LaPorta) a Peru (Andrzej Krzanowski) či problematika obřích aglomerací tripilské kultury (John Chapman).

Jméno Jacka Lecha je neodmyslitelně spjata také s bylanským výzkumem. Byl prvním, kdo se po Ruth Tringham zabýval tamními nálezy štípané industrie, přičemž k této své „československé“ životní etapě se i po letech stále vrací (srov. *Lech 2018*). Lze tak jen litovat, že aktuální české neolitické bádání není ve sborníku zastoupeno ani jedinou statí.

Nastíněná výpravnost plnobarevného sborníku má však i svou odvrácenou stranu. S drahým a těžko dostupným svazkem je možné se jen málokde setkat a u jednotlivých příspěvků, porůznu rozestých po sociálních sítích, se povědomí o objemu práce, úsilí editorek i nákladnosti vydavatelského počínu nadobro vytrácí. To je však naneštěstí možné napasat i o लेकर jiném kolektivním díle posledních let. Tím spíše rozhodně stojí za to vzít sborník do ruky.

Pavel Burgert

Literatura

- Burgert, P. 2018:* The Status and the Role of 'Chocolate' Silicite in the Bohemian Neolithic. *Archaeologia Polona* 56, 45–60.
- Krajcarz, M. T. – Sudoł, M. – Krajcarz, M. – Cyrek, K. 2012:* From far or from near? Sources of Kraków-Częstochowa banded and chocolate silicite raw material used during the Stone Age in Biśnik Cave (southern Poland). *Anthropologie* 50, 411–425.
- Lech, J. 2018:* Long distance distribution of siliceous rocks to prehistoric farming communities in area of former Czechoslovakia, in the light of inventories available for research in 1978–1993. Příspěvek přednesený 30. října 2018 na konferenci Flint in time and space – Time and space in flint. Siliceous rocks vs. metadata – a new perspective (presentation, definition and use).
- Oliva, M. 2010:* Pravěké hornictví v Krumlovském lese. Vznik a vývoj industriálně-sakrální krajiny na jižní Moravě. Brno: Moravské zemské muzeum.